

Magdalena El Ghamari
Collegium Civitas
ORCID 0000-0001-5798-7545

Bezpieczeństwo kulturowe a kulturowe uwarunkowania prowadzenia działań zbrojnych w regionie MENA

Cultural security and cultural determinants
of conducting military operations in the MENA region

Abstrakt: Bezpieczeństwo kulturowe związane z obawami o zachowanie tożsamości staje się powoli odrębną kategorią bezpieczeństwa narodowego (i międzynarodowego) i wprowadzane jest do doktryny strategicznej i polityki kulturalnej (także obronnej) państw. Choć nadal w oficjalnym nazewnictwie dominuje terminologia tradycyjna, to termin „bezpieczeństwo kulturowe” przebija się coraz częściej jako skutek refleksji nad warunkami ochrony narodowej dziedzictwa kulturalnego w ich całościowym ujęciu. Staje się to przedmiotem współpracy i międzynarodowej koordynacji, prowadzonej w ramach ONZ, UNESCO i UE. Wnioski i decyzje podejmowane są również na szczeblach narodowych, o czym świadczą przykłady Francji, innych państw członkowskich Unii Europejskiej, a także Stanów Zjednoczonych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo kulturowe, obszar MENA, uwarunkowania kulturowe, komunikacja międzykulturowa, czynniki kulturowe

Abstract: The increasing ease of contact, mass communication, internet leads for meetings and cultural impacts, and the culture shock experience can be even at a distance, without direct contact. These channels are coming because the products of consumer culture, commercialized, and regardless of whether they are American or supranational origin shape the cosmopolitan culture and lifestyle. Although it is poor in layer intellectual and seemingly does not threaten high culture, more and more often, however, it raises questions and concerns about the negative impact on the cultural identity of nations. Also, regionalism - as leading for the European Union to integrate the political, economic, and

cultural - raises concerns about the impact on the national identity of the Member States. To dangers on symbolic culture come worries about the state of cultural material threatened constantly by armed conflicts (Iraq, Afghanistan, the Middle East), the Arab revolutions, the appearance of the solution, which is the so-called "Islamic State", as well as the looting, theft, smuggling and destruction.

Keywords: culture, cultural security, MENA region, cross cultural awerness, cultural factor

Wprowadzenie

Usystematyzowanie i zestawienie (porównanie) ze sobą cech poszczególnych kultur jest niewątpliwie pomocnym narzędziem w badaniach nad czynnikami społeczno-kulturowymi. Jednakże wszelkiego rodzaju klasyfikacje mogą prowadzić do uogólnień, sprzyjających powstawaniu i utrwalaniu stereotypów. W komunikacji międzykulturowej należy zwracać uwagę nie tylko na odmienności kulturowe, ale również na różnicę zachowań mniejszych grup czy nawet poszczególnych jednostek. Nie bez znaczenia jest przecież płeć, wiek, wychowanie czy doświadczenia zdobyte w życiu, a nawet konkretna sytuacja komunikacyjna.

Komunikacja międzyludzka nie jest celem samym w sobie. Jest nim skuteczne przekazywanie informacji, a szybka i skuteczna informacja to klucz do realizacji założonych celów. Dobra komunikacja to przede wszystkim szeroka otwartość umysłu, polegająca głównie na pozbyciu się wszelkich uprzedzeń czy stereotypów. Dobre przygotowanie merytoryczne do kontaktu z obcą kulturą i jej przedstawicielami owocuje stworzeniem przyjaznej atmosfery, sprzyjającej nawiązywaniu kontaktów. Czynniki społeczno-kulturowe mogą stać się poważnymi przeszkodami w komunikacji międzykulturowej i uniemożliwić współdziałanie podmiotów. Im większe są rozbieżności pomiędzy kulturami, tym trudniej jest znaleźć wspólny „grunt” dla komunikacji.

Zderzanie się lub nakładanie na siebie odmiennych systemów normatywnych występuje najczęściej w trzech sytuacjach: gdy odmienne „kodeksy kulturowe” zderzają się na granicy sąsiadujących ze sobą obszarów kulturowych; gdy zasady obowiązujące w jednej grupie kulturowej są przenoszone do innej grupy; gdy członkowie

jednej grupy kulturowej migrują na obszar zamieszkały przez inną grupę. W kontekście tej teorii należy jednak wskazać, że często postawy i działania cudzoziemców są tak zakorzenione kulturowo, iż bardzo trudna jest ewentualna modyfikacja w celu doprowadzenia ich do stanu zgodnego z oczekiwaniami społeczeństwa. Zakorzenie to jest wynikiem przede wszystkim wychowania w określonej tradycji, przywiązania do religii i norm społeczeństwa pochodzenia przy jednoczesnej nieznajomości bądź braku akceptacji dla istnienia innych kultur. Na podstawie analizy literatury przedmiotu i dotychczas przeprowadzonych badań można jednoznacznie stwierdzić, iż kultura gospodarzy w znacznym stopniu odbiega od kultury polskich uczestników operacji. Można jednak wyróżnić też elementy zbieżne.

Region MENA

Obszar Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki (Middle East and North Africa – MENA) pozostaje jednym z najlepiej rozpoznawanych regionów w stosunkach międzynarodowych. Jednocześnie jest on uznawany za najbardziej niestabilny region współczesnego świata, a tym samym niezwykle istotny dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Spory, konflikty o charakterze wewnętrznym, a także procesy społeczne i polityczne zachodzące w opisywanym regionie kształtują jego przestrzeń bezpieczeństwa w wymiarze zarówno regionalnym, jak i wewnątrzpaństwowym. Złożoność tych procesów, ich zasięg i zakres powodują, że problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego przenikają się nawzajem. Warto podkreślić, że geograficznie obszar MENA obejmuje teren basenu Morza Śródziemnego, geopolitycznie zaś stanowi cały Bliski Wschód i Afrykę Północną, natomiast kulturowo MENA może sięgać od Afryki Subsaharyjskiej do Iranu, a historycznie można go zidentyfikować jako obszar będący niegdyś pod władaniem Imperium Osmańskiego.

Obecnie do katalogu największych zagrożeń płynących z obszaru MENA zaliczyć należy: kryzys migracyjny, niekontrolowany przepływ ludzi, przemyt: narkotyków, broni, organów etc., radykalizacja, ekstremizm, frustracja, wielość problemów wynikających ze znaczącego rozwoju technologii, czy też po prostu „globalizacji/modernizacji”, ale i wzrost skrajnych nacjonalizmów, niekontrolowane

miejsca radykalizacji, dekolonizacja kulturowa, starcie/konfrontacja z tak zwanym „obcym” – w sferze kultury, społecznej, ale i politycznej czy ekonomicznej, niechęć społeczna, wrogość. Do tego nie można pominąć tak zwanego ekonomicznego „balastu” krajów słabszych czy też samego eurocentryzmu. Analizując szerzej potencjalne obszary zagrożeń, należałoby dołączyć błędne określenie priorytetów i brak myślenia strategicznego, czego skutkiem są doraźne pomysły w walce z obecnymi kryzysami, implozja polityczna (rozumiana jako utrata społecznego poparcia) oraz brak solidarności. Można określić europejskie działania, że zamiast uchronić przed pożarem (prognozować potencjalne zagrożenia), reagujemy zdeorientowani na „nagle” wybuchające pożary (*post factum*). Naturalnie powyższe problemy można utożsamiać z zagrożeniami dotyczącymi całej Europy, jednakże w obliczu kryzysu migracyjnego, siatek przemytniczych oraz wzrostu radykalnej ideologii islamskiej wśród mieszkańców Europy oraz atrakcyjności samego „jihadu” zagrożenia te są związane również z szczególnym obszarem, jakim jest MENA.

Uwarunkowania kulturowe

Ideologia to przede wszystkim doktryna, idea, filozofia oraz podstawowa aktywność społeczna. Przykładowo, znajduje się ona w treściach programowych szkół na najniższym poziomie kształcenia. Dzieci na każdym kontynencie mają wpajane zasady istotne dla danego kręgu kulturowego. Żyją i wychowują się wedle pewnej wyznawanej filozofii życia, która ma prawo być odmienna w innych kulturach oraz społeczeństwach¹. Praktyka polityczna polega na realizowaniu zasad danej ideologii społecznej. Jej przedmiotem są grupy społeczne lub jednostki charakteryzujące się cechami kulturowymi różniącymi je od kultury dominującej. Ostatnia sfera, czyli opis rzeczywistości społecznej, oznacza obiektywny fakt współistnienia różnych kultur w danym społeczeństwie oraz wszelkich związanych z tym konsekwencji oraz problemów.

¹ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 2000, s. 42.

Niezmiernie silnie zauważalne są tendencje wzrostu zainteresowania państw i organizacji międzynarodowych kwestiami narodowościowymi oraz kulturowymi. Mają one wpływ na kierunki i intensywność interakcji w środowisku międzynarodowym – zarówno na poziomie globalnym, regionalnym, jak i wewnątrzpaństwowym. Determinują funkcjonowanie podmiotów międzynarodowych, a w szczególności procesy definiowania ich interesów i podejmowania decyzji².

Przejawem wzrostu znaczenia kwestii kulturowych jest rosnąca liczba konfliktów na tle etnicznym, religijnym i społecznym, nie tylko w regionie MENA, ale i na całym świecie. Społeczeństwa czują się coraz bardziej zagrożone napływem migrantów, zalewem obcych wzorców kulturowych, zanikiem tożsamości narodowych i poszanowania tradycji. Jednocześnie maleją możliwości zapewnienia przez państwa bezpieczeństwa kulturowego dla swoich obywateli. Okazuje się, że to właśnie państwa stają się coraz częściej źródłem zagrożeń dla tożsamości kulturowych grup etnicznych i religijnych³.

Wzrost znaczenia czynnika kulturowego nie oznacza jednakże utraty znaczenia tradycyjnego wymiaru bezpieczeństwa⁴. Należy zauważyć, że wszystkie jego komponenty są powiązane i sztuczne wyodrębnienie jednego elementu jest uzasadnione jedynie do celów analitycznych i czysto naukowych. Szczególnie dotyczy to relacji między bezpieczeństwem politycznym, kulturowym i militarnym. Bezpieczeństwo kulturowe ma charakter polityczny, z uwagi na definiowanie wartości chronionych, zagrożeń i podmiotów jako aktu politycznego. Poza tym nadawanie konkretnym zjawiskom wymiaru bezpieczeństwa kulturowego legitymizuje określoną politykę władz. Mimo iż wzrasta polityczne znaczenie podmiotów niepaństwowych, to należy pamiętać, że nadal są one podstawowymi aktorami na scenie międzynarodowej⁵.

Punkt wyjścia do tych rozważań stanowi stwierdzenie, iż budowanie wzajemnych relacji oraz bezpieczeństwa kulturowego istotnie wpływa na jakość wykonywanych zadań w obszarze prowadzonych

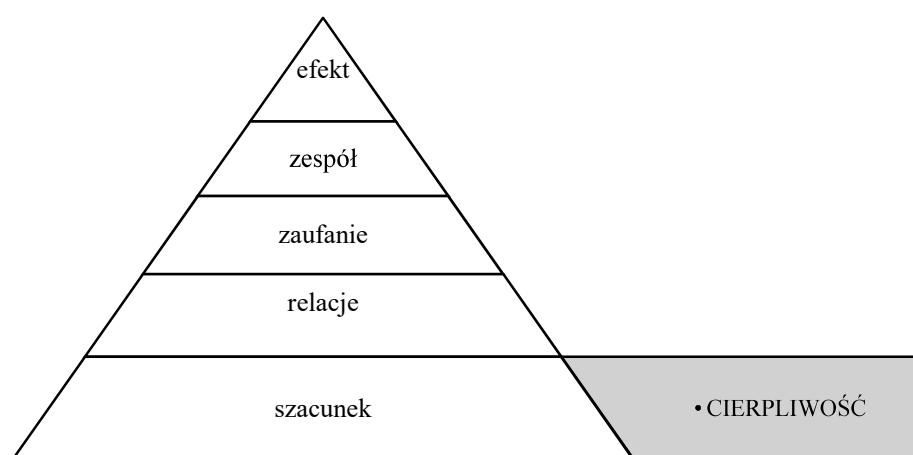
² Ibidem, s. 30.

³ W. Lizak, *Wpływ czynnika etnicznego na bezpieczeństwo międzynarodowe* [w:] *Bezpieczeństwo narodowe...*op. cit., Warszawa 1997, s. 71.

⁴ Ibidem, s. 75.

⁵ G. Michałowska, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Warszawa 1994, s. 22.

operacji militarnych w odmiennym środowisku kulturowym. Zrozumienie społeczno-kulturowo-religijne wynika z szeregu podejmowanych działań, które z biegiem czasu prowadzą do zbudowania świadomości międzykulturowej. Począwszy od szacunku, zbudowania podstawowej relacji między siłami wielonarodowymi a społeczeństwem lokalnym, zaufaniem oraz stworzeniem zespołu, który będzie posiadał wszystkie cechy wielokulturowości, a potem międzykulturowości.

Źródło: opracowanie własne.

Rycina. Budowa wzajemnych relacji, wzrost efektywności prowadzonych działań oraz świadomości międzykulturowej

Znajomość zasad radzenia sobie z barierami kulturowymi w negocjacjach pozwala na uniknięcie wielu niezręcznych i nieprzyjemnych sytuacji. W tym przypadku szczególnego znaczenia nabierają zasady znajomości podstaw kulturowych i społecznych odmiennych grup przebywających w Europie, ale i poza jej granicami – w kontekście prowadzonych operacji militarnych. Dodatkowym utrudnieniem w tym obszarze są i będą działania na obcym terenie i kontakt z obcą ludnością. Uczestnicy operacji, inspekcje, służby, strażę muszą sprostać zadaniom między innymi takim, jak działanie w strefie buforowej między stronami konfliktu, uczestniczenie w mediacjach czy prowadzenie negocjacji ze stronami konfliktu, gdzie zna-

jomość zasad komunikacji interpersonalnej jest niezbędna. Z problemem tym spotykają się też organizacje międzynarodowe, organizacje rządowe, organizacje pozarządowe prowadzące negocjacje z władzami lokalnymi i społecznością w ramach współpracy i różnego rodzaju pomocy humanitarnej oraz służby i ludność lokalna w kontekście ostatniego kryzysu migracyjnego 2015-2016 roku.

Prowadzenie działań militarnych przez formacje zbrojne było jednym z głównych narzędzi realizacji celów politycznych państwa w aspekcie sporów, których nie można było rozwiązać pokojowo. Jeden z czołowych teoretyków wojskowości dziewiętnastego wieku, Karl von Clausewitz prezentował pogląd, że wojna jest przedłużeniem polityki⁶. Natomiast Sun-Tzu w swoim dziele *Sztuka wojny* podkreślał, że wojna jest „największą sprawą państwa”⁷, wymaga ona wielu zabiegów, szczegółowych analiz i rozważań.

Na przestrzeni lat zmieniał się charakter i obszar prowadzenia wojen oraz użycia w nich sił zbrojnych. Zmiany podyktowane były w głównej mierze postępem cywilizacyjnym: rozwojem techniki, wzrostem gospodarczym i demograficznym. M. Howard opisując prowadzenie wojen w Europie na przestrzeni wieków, od upadku Imperium Rzymskiego do czasów po II wojnie światowej, podzielił ich prowadzenie na osiem zasadniczych okresów. Nazwa każdego podyktowana jest wyróżniającym go czynnikiem. I tak wymienia on: wojny rycerzy, wojny najemników, wojny kupców, wojny zawodowców, wojny rewolucyjne, wojny narodów, wojny techników oraz wojny ery nuklearnej⁸.

Przemiany społeczno-polityczne w latach 80. ubiegłego stulecia, rozpad Związku Radzieckiego i Układu Warszawskiego wpłynęły na zachwianie porządku świata. Jednocześnie rozpoczął się na niespotykaną dotychczas skalę rozwój w dziedzinie techniki, sposobach przetwarzania, wytwarzania i przekazywania informacji. Łatwość dostępu do informacji, głównie poprzez wszechobecne środki masowego przekazu oraz Internet, wpłynęły na utrwalenie się poglądu, iż mamy obecnie do czynienia z „erą informacyjną”⁹. Stąd obecnie

⁶ C. von Clausewitz, *O wojnie*, Kraków 2006, s. 52.

⁷ Sun-Tzu, *Sztuka wojny*, Gliwice 2004, s. 60.

⁸ M. Howard, *Wojna w dziejach Europy*, Wrocław 1990.

⁹ H.A. Tofler, *Trzecia fala*, Warszawa 1997, s. 41.

występujące działania zbrojne są „wojnami ery informacyjnej”, gdyż jest ona głównym czynnikiem je wyróżniającym. Ta wszechobecna otwartość i łatwy dostęp do informacji, a co za tym idzie również do nowoczesnych technologii, stwarza warunki do pojawienia się niespotykanych dotychczas zagrożeń. Obok już istniejących, wynikających z nierozwiązanych konfliktów z poprzedniej epoki, wskazuje się obecnie na terroryzm, zorganizowaną przestępczość międzynarodową, proliferację broni masowego rażenia, niekontrolowane migracje, różnego rodzaju kryzysy o podłożu religijnym, ekonomicznym, katastrofy ekologiczne, jak również katastrofy i awarie techniczne na dużą skalę.

Wyżej wymienione zagrożenia i przewartościowania wpłynęły na przesunięcie środka ciężkości prowadzonych działań z symetrycznych na asymetryczne¹⁰. Dlatego też współczesne konflikty zbrojne w wielu przypadkach nie posiadają znamion wojny w klasycznym tego słowa znaczeniu, gdyż nie są zazwyczaj toczone pomiędzy dwoma równoprawnymi podmiotami sceny politycznej. Reprezentatywnym przykładem są działania realizowane przez państwa koalicji w Afganistanie. Biorąc pod uwagę między innymi powyższe uwarunkowania, wykształcił się obecnie podział na okresy pokoju, kryzysu i wojny. Termin kryzys jest uzupełnieniem klasycznej typologii działalności politycznej w aspekcie bezpieczeństwa, dzielącą się dotychczas na okresy pokoju i wojny.

Tak nakreślona niejednorodna i zróżnicowana rzeczywistość kryje całą gamę zagrożeń mających wpływ na tworzenie się sytuacji kryzysowych, którym należy się przeciwstawić jak najwcześniej, aby nie dopuścić do ich eskalacji. Wśród nich szczególne znaczenie mają sytuacje kryzysowe o odmiennym podłożu kulturowym, często o charakterze militarnym, wymagające użycia sił zbrojnych do ich neutralizacji w przypadku braku skuteczności innych instrumentów polityki bezpieczeństwa. Obecny stan wiedzy i dotychczasowe doświadczenie wskazują na potrzebę identyfikacji problemu i na tej podstawie zaprojektowaniu koncepcyjnych rozwiązań, których dalej brakuje we współczesnych kontaktach cywilno-wojskowych oraz założeniach planowania operacji.

¹⁰ P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003, s. 52.

Podstawowymi cechami oraz elementami, które tworzą całość kształtu kultury są wszystkie te zjawiska, które stanowią aspekt cywilizacyjny, przez co stanowią składowe elementy bezpieczeństwa. Zjawiska kulturowe są również nierozzerwalnie związane z zachowaniami motorycznymi. Są to wszelkie czynności związane z tworzeniem i odbiorem dzieła kulturowego. Chcąc wyróżnić cechy kultury, należy podkreślić istotną rolę wartościowania oraz oceniania postaw społecznych w kulturze. Polega to na przybieraniu określonej postawy wobec pewnych zachowań czy też przedmiotów. Niemożliwe jest również mówienie oddzielnie o cechach kultury oraz jej treści, bowiem w większości przypadków zarówno cecha może być treścią kultury, jak i na odwrót.

Na dziedzictwo kulturowe składają się wszystkie ślady działalności ludzkiej w środowisku fizycznym. Są to niezastąpione źródła informacji o życiu i działaniach człowieka oraz historycznym rozwoju rzemiosł artystycznych, technik i sztuki. Jako że zabytki, miejsca o znaczeniu historycznym oraz środowiska kulturowe są zasobami nieodnawialnymi, gospodarowanie nimi musi opierać się na długoterminowej perspektywie. Są one dla wielu osób źródłem emocjonalnych i estetycznych przeżyć, a współczesne społeczeństwo może czerpać korzyści z ochrony i aktywnego korzystania z tego kulturowego dziedzictwa. Brakującym obszarem badań w dziedzinie nauk o bezpieczeństwie oraz obronności jest bezpieczeństwo kulturowe oraz kultura bezpieczeństwa. Są to niezwykle ważne obszary, bowiem współczesne państwo jawi się jako gwarant wielu obszarów bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa kulturowego¹¹.

Teoria bezpieczeństwa klasyfikuje bezpieczeństwo kulturowe w oparciu o kryterium przedmiotowe jako jeden z typów bezpieczeństwa, obok takich rodzajów tego stanu, jak: bezpieczeństwo polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, ideologiczne i ekologiczne¹². Zasadniczym celem bezpieczeństwa kulturowego jest nie tylko ochrona dóbr kultury materialnej i dziedzictwa kulturowego, lecz w szerokim ujęciu także: ochrona wartości istotnych dla tożsamości narodowej, ochrona odrębności kulturowych związanych

¹¹ J. Zając, *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009, s. 13.

¹² R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999, s. 31.

z etnicznością lub mniejszościami narodowymi, tworzenie otwartości kulturowej – swobodnego przepływu wartości powszechnie uznanych za cenne, promowanie kultury narodowej na świecie i tworzenie sprzyjających warunków do rozwoju kultury¹³. Prawo swobodnego przepływu wartości, ideologii, promowania kultury narodowej w świecie i tworzenia sprzyjających warunków do rozwoju kultury wynika m.in. ze sporządzonej w Paryżu Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy z 19 grudnia 1954 r. (przyjętej przez Polskę w 1990 r.) oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. i Międzynarodowego Paktu Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych z tego samego dnia (przyjętych przez Polskę w 1977 r.).

Bezpieczeństwo kulturowe występuje na dwóch płaszczyznach oraz w kilku aspektach, zwłaszcza w powiązaniu z różnymi kierunkami bezpieczeństwa. W pierwszej płaszczyźnie (państwowej) bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem militarnym, ekonomicznym, ekologicznym i politycznym. Bezpieczeństwo kulturowe to stan, w którym społeczeństwo lub społeczność zamieszkująca jakieś terytorium mogą utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o ich tożsamości (narodowej, społecznej, religijnej, inaczej – poczuciu przynależności, identyfikacji ze zbiorowościami), a jednocześnie czerpać ze wzorów i doświadczeń innych społeczeństw/społeczności. To również pewność przetrwania i rozwoju tożsamości narodowej czy religijnej danej społeczności oraz ochrona przed obcymi wpływami, a zatem niebezpieczeństwem osłabienia spójności wewnętrznej.

Bezpieczeństwo kulturowe to jednocześnie proces, który oznacza poznawanie oraz umiejętność identyfikacji zagrożeń, szans oraz wyzwań z nim związanych. To proces pozwalający na identyfikację współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego. Do głównych determinantów bezpieczeństwa kulturowego można zaliczyć:

- ustrój państwa (demokratyczny lub nie);
- prawa i wolności człowieka;

¹³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 176.

- uwarunkowania historyczne;
- uwarunkowania polityczne;
- uwarunkowania etniczne oraz plemienne;
- uwarunkowania religijne;
- regulacje i relacje międzynarodowe (w tym stosunek do inicjatyw i postanowień organizacji międzynarodowych);
- dysproporcje rozwojowe (w ramach relacji na linii: centra – półperyferie – peryferie).

Ze względu na szerokie (pozytywne) rozumienie, bezpieczeństwo kulturowe możemy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach¹⁴. Ma ono bowiem charakter dualistyczny – odnosi się do sfery państwowej (bezpieczeństwo kulturowe państwa) oraz społecznej (bezpieczeństwo kulturowe jednostek i wspólnot kulturowych – narodów, grup etnicznych, wspólnot wyznaniowych). Obie te sfery sprzężone są ściśle ze sobą, zwłaszcza w aspekcie prawnym, bowiem poszczególne przepisy prawne, gwarantując ochronę pierwiastków kulturowych istotnych z punktu widzenia państwa, zapewniają ochronę elementów kultury istotnych dla jednostki. W tym kontekście za bezpieczeństwo kulturowe należy uznać stan, w którym społeczeństwo zamieszkujące terytorium danego państwa może utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o jego tożsamości, a jednocześnie czerpać ze wzorów i doświadczeń innych narodów¹⁵.

Jak wspomniano, dla bezpieczeństwa kulturowego możemy wskazać kilka istotnych elementów, tj. zachowanie tożsamości kulturowej, czystości języka, kultury, istotnych dla narodu zwyczajów, a nawet religii. Do wartości istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa kulturowego zaliczyć można także: wolność myśli, styl życia, prawa przynależności etnicznej czy prawdę historyczną.

Często bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem indywidualnym, właśnie poprzez wspólny mianownik, którym są prawa i wolności człowieka. W pierwszej płaszczyźnie (państwowej) bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem militarnym, ekonomicznym, ekologicznym i politycznym. Konsekwencją bowiem konfliktów zbrojnych jest niszczenie

¹⁴ A. Włodkowska, *Bezpieczeństwo kulturowe*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa...*, s. 149.

¹⁵ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe...* op. cit., s. 132.

dóbr kultury, co niejednokrotnie ma charakter celowy i zamierzony¹⁶. W drugiej płaszczyźnie (społecznej), będącej częstokroć konsekwencją działań bezpośrednio związanych z płaszczyzną pierwszą, bezpieczeństwo kulturowe jawi się już jako zespół elementów wyrażających zagrożenie dla narodu lub jego części, grupy etnicznej, języka, dzieł kultury w znaczeniu materialnym, tradycji i zwyczajów. Niszczenie dziedzictwa kulturowego w wymiarze materialnym i niematerialnym może uniemożliwić całemu państwu (narodowi) przetrwanie poprzez negatywny wpływ na rozwój mieszkańców czy wręcz zahamowanie tego rozwoju¹⁷. Wypieranie się kultur jest doskonale znane z historii.

W tym kontekście z bezpieczeństwem kulturowym wiążą się: uzyskanie dominacji kulturowej, narzucanie innym kulturom i społeczeństwom swoich wartości, terroryzm czy zorganizowana przestępczość. Przejawiać się to może nie tylko poprzez niszczenie i grabież dzieł sztuki, ale także eliminację tożsamości oraz odrębności kulturowych, językowych, a także tradycji i zwyczajów. Niestety, zdarza się, że te przestępcze działania mają swe źródła w nienawiści na tle etnicznym czy religijnym i w tym kontekście umacnianie zabezpieczenia i ochrony praw człowieka jest kwestią nadrzędną. Jakikolwiek przejawy nienawiści, dyskryminacji czy nawet mniejszego wymiaru nietolerancji na gruncie narodowym, etnicznym, religijnym, politycznym, ekonomicznym, społecznym, w tym seksualnym, są na gruncie prawa międzynarodowego zakazane.

Istota prowadzenia operacji

Środowisko współczesnych operacji wojskowych jest wielowymiarowe oraz wieloaspektowe. Operacje reagowania kryzysowego z przełomu XX oraz XXI wieku przeprowadzone były na pograniczu cywilizacji europejsko-azjatyckiej oraz w jednorodnym cywilizacyjnie środowisku arabskim. Pogranicze korzystnie wpływa na komunikację międzykulturową ze względu na wcześniejsze kontakty, natomiast jednorodne środowisko utrudnia komunikację z uwagi na ich

¹⁶ A.W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Lublin 2013, s. 75.

¹⁷ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe – zarys problematyki*, Kraków 2004, s. 32.

wcześniejszy brak. Komunikacja z ludźmi z różnych cywilizacji obarczona jest ryzykiem nieporozumienia lub błędu w zrozumieniu wzajemnych interakcji. Środowisko prowadzonej operacji reagowania kryzysowego oraz szeroko rozumianych operacji wojskowych wpływa na interakcje między odmiennymi kulturami. Wymaga to od uczestników operacji zapoznania się z kulturą, religią, językiem oraz zwyczajami w rejonie jej prowadzenia.

Zdeterminowane środowisko cywilizacyjne operacji wymaga odrzucenia przez jej uczestników etnocentrycznych postaw na rzecz komunikacji międzykulturowej. Środowisko wielokulturowe operacji reagowania kryzysowego jest istotnym procesem wymiany informacji – aktem porozumiewania się i rozumienia pomiędzy przedstawicielami różnych kultur, wpływającym na osiąganie celu operacji reagowania kryzysowego. Odpowiednie przygotowanie uczestników operacji do osiągnięcia jej celu powinno uwzględniać aspekt cywilizacyjny i kulturowy, by osiągnąć oczekiwany poziom komunikacji międzykulturowej. Środowisko cywilizacyjne i kulturowe operacji ze względu na jej sytuowanie będzie manifestowało swoją spójność jako instrument obrony swej tożsamości, stąd konieczne jest przekonanie lokalnej ludności co do zamiarów i celów operacji, by ich pozyskać do budowania ich przyszłości.

Głównym problemem związanym z kwestiami cywilizacyjnymi i kulturowymi jest postrzeganie, poznanie siebie wzajemnie i zrozumienie odmienności. Dlatego też badania współczesnych operacji w kontekście bezpieczeństwa kulturowego powinny być prowadzone w celu identyfikacji oraz przeciwdziałania tym zagrożeniom, a nie ograniczania współwystępowania odmienności oraz różnic. W obecnym, dynamicznym świecie konflikty na tle kulturowym są powszechne, zaś doświadczenie z operacji wojskowych często jest niewykorzystane, a aspekt kulturowy powinien być jednym z ważniejszych elementów szkolenia. W wielu przypadkach wzajemnych kontaktów udowodniono, że idea dialogu oraz kontakty między kulturami czy cywilizacjami potrafią zawieść. Okazało się, że nasza świadomość kulturowa oraz komunikacja nie jest na tyle zdeterminowana, by poradzić sobie ze wszystkim aspektami życia w wielokulturowym społeczeństwie. Na kanwie tych doświadczeń wyłaniają się zagrożenia społeczne oraz cywilizacyjno-kulturowe.

Dynamiczne trendy w rozwoju cywilizacyjnym państw, zmiany w środowisku naturalnym, postęp w nauce, technice i technologii, głównie informacyjnej, sprawiają, że pojawianie się nowych scenariuszy polityki bezpieczeństwa militarnego musi nieść ze sobą nowe narzędzia polityczno-dyplomatyczne. Ciągła dynamika tych zjawisk wymaga od tworzonych obecnie naszych Sił Zbrojnych, głównie dźwigających ciężar utrzymania bezpieczeństwa militarnego, nowego i niekonwencjonalnego typu i zdecydowanego reagowania, nawet na niewielkie konflikty regionalne, które z czasem mogą stać się niebezpieczne dla Polski. Reagowanie na pojawiające się zagrożenia nie będzie aktem jednostronnym i krótkotrwałym, jak wskazują doświadczenia w byłej Jugosławii i na Bliskim Wschodzie.

Dla naszych Sił Zbrojnych, funkcjonujących od 12 marca 1999 r. w strukturach sojuszu NATO, oznacza to posiadanie w czasie pokoju części mobilnych sił, odpowiednio wyposażonych i przygotowanych do działania w składzie międzynarodowym. Zakres przygotowania tych sił musi być odpowiednio szeroki i ukierunkowany na zadania, które mają swoją specyfikę w aspekcie czasu, przestrzeni i warunków geograficznych (teren, klimat itp.)¹⁸. Przez długi czas bezpieczeństwo państw oparte było na sile militarnej. Siła i suwerenność stanowiły kamienie węgielne systemu państw narodowych. Budowie siły wojskowej podporządkowane zostały pozostałe komponenty stanowiące o pozycji państwa: zasoby naturalne, położenie geograficzne, potencjał demograficzny, stan zaawansowania naukowego i technologicznego itp. Z czasem stan ten zmienił się. Po drugiej wojnie światowej powstały dwa bloki państw, skupione wokół mocarstw dysponujących potężną siłą wojskową. Narastanie potencjałów militarnych po obu stronach nie powodowało konieczności ich użycia. Potencjały te stały się doskonałym środkiem odstraszenia i politycznego oddziaływania na swoich przeciwników. „Równowaga strachu” była się jedną z metod zapewnienia własnego bezpieczeństwa. Współcześnie bezpieczeństwo wymaga równowagi

¹⁸ J. Kukulka, *Kształtowanie nowego ładu międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997; J. Kukulka, *Na drodze nowego ładu światowego*, [w:] *Krajobraz po transformacji*, red. R. Kuźniar, Warszawa 1992.

między elementami wojskowymi i pozawojskowymi. Gama oddziaływań wzajemnych ciągle się poszerza. Obejmuje ona płaszczyzny polityczne, ekonomiczne, naukowo-techniczne, kulturowe, a także ekologiczne i humanitarne. Oznacza to, że państwa podejmując tak szeroką współpracę, na przykład w ramach procesu podjętego przez Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), decydują się na równie szerokie traktowanie potrzeb i środków zapewnienia własnego bezpieczeństwa narodowego. Jest to powodowane z jednej strony próbą znalezienia jak najskuteczniejszej formuły bezpieczeństwa, z drugiej zaś „kurczeniem się” współczesnego świata w efekcie postępu naukowo-technicznego.

Postęp cywilizacyjny to powstawanie nowych zjawisk rodzących zagrożenia dla bezpieczeństwa państw, ale także większe możliwości rozpoznawania i eliminowania tych zagrożeń. Jak więc widać, bezpieczeństwo współczesnych państw to stale poszerzający się zespół wartości, podlegających ochronie za pomocą wzbogacającego się instrumentarium środków owe wartości zabezpieczających. Jest to zatem główny powód pojawienia się w ostatnich latach nowych aspektów bezpieczeństwa, wynikających z szerokiego rozpatrywania innych obszarów bezpieczeństwa – energetycznego, żywnościowego, kulturowego.

Priorytet bezpieczeństwa militarnego, mimo zmieniającej się sytuacji międzynarodowej, pozostaje nadal niezachwiany. Chociaż we współczesnym świecie możliwości wykorzystania siły zmniejszają się, to jednak jeśli chodzi o zasadnicze interesy narodu, brana jest ona pod uwagę jako podstawowy środek ich zapewnienia. Powszechnie uznaje się, że w celu zapewnienia bezpieczeństwa terytorialnego i narodowej niezależności, posiadanie siły militarnej jest niezbędne. U źródeł tego przekonania leży brak wiary w skuteczność innych metod zapewnienia bezpieczeństwa terytorium państwa bądź jego odzyskania. Aspekty wojskowe nie wyczerpują jednak istoty sprawy i same w sobie nie są w stanie skutecznie zapewnić bezpieczeństwa. Porównywanie potencjałów wojskowych państw nie jest podstawą do orzekania o stanie ich bezpieczeństwa. Państwom przyznaje się prawo do zachowania siły wojskowej na potrzeby narodowej obrony. Jednak fakt, że państwa prowadzące politykę bezpieczeństwa opartą

na umacnianiu własnej siły wojskowej i wąskich interesach narodowych, mogą stać się poważnym destabilizatorem bezpieczeństwa międzynarodowego.

Współczesne operacje reagowania kryzysowego, realizowane poza granicami kraju, są usytuowane w dynamicznie rozwijającym się globalnym środowisku. Ich wielonarodowy charakter spowodował przewartościowanie poglądów na temat bezpieczeństwa oraz obronności w kontekście użycia i działania sił zbrojnych. Liczba operacji reagowania kryzysowego wpłynęła również na liczebność podmiotów zaangażowanych w realizację zadań o charakterze militarnym oraz pozamilitarnym. Dla zrozumienia charakteru współczesnych operacji pokojowych niezbędne jest wskazanie istoty różnic w ładzie międzynarodowym po zimnej wojnie. Początek lat dziewięćdziesiątych był okresem przełomowym i wówczas zaczął kształtować się nowy ład międzynarodowy. Koniec silnych napięć pomiędzy Wschodem a Zachodem zaowocował wzrostem roli oraz jednomyślności Organizacji Narodów Zjednoczonych, ale jednocześnie spowodował pojawienie się nowych źródeł konfliktów narodowościowych, etnicznych oraz religijnych¹⁹.

Diametralne zmiany w globalnym środowisku bezpieczeństwa oraz wzajemna zależność między polityką wewnętrzną a zagraniczną państw powodują, iż strategia działania sił zbrojnych w operacjach reagowania kryzysowego nie może być utożsamiana jedynie ze sztuką rozdziału i użycia środków wojskowych²⁰. Co więcej, nie istnieje jedna prawidłowa droga używania sojuszniczych czy koalicyjnych sił zbrojnych w operacji wielonarodowej. Asymetryczność oraz hybrydowość nowych konfliktów wygenerowała potrzebę szukania nowych rozwiązań w zakresie zapewnienia i utrzymywania bezpieczeństwa. Nowe wyzwania sprawiają, że klasyczne armie coraz rzadziej są w stanie odnieść pełen sukces w prowadzonych operacjach. Ponadto doświadczenia z Iraku oraz Afganistanu wskazują zasadność tezy, iż klasyczne operacje militarne, mimo przewagi siły i technologii, nie są w stanie zagwarantować pokonania przeciwnika stosującego asymetryczne, niekonwencjonalne metody oraz środki

¹⁹ J. Kukulka, L. Łukaszuk, *Od konfliktów do partnerskiej współpracy*, Warszawa 1997, s. 142-143.

²⁰ R. Kuźniar, *Miedzy polityką a strategią*, Warszawa 1994, s. 31.

walki. Dlatego też działania, opierające się na klasycznym postrzeganiu obszaru, siły oraz czasu, ulegają hybrydyzacji. Czynniki te pełnią rolę czynnika rozstrzygającego, który nabiera zupełnie nowego znaczenia²¹. Siła, czas oraz obszar mogą być rozpatrywane jako zmienne, które wywierają na siebie wpływ i są zależne od siebie. Okazuje się również, iż czas i informacja stały się siłą sprawczą w przestrzeni działań zbrojnych. Siła zaczęła ustępować miejsca kooperacji (synergii) w działaniach. Stąd klasyczne czynniki operacyjne: siła, informacja, czas i obszar nadal są istotne i spełniają ważną funkcję w osiągnięciu celu operacji reagowania kryzysowego²².

Przyczyną tych zmian stał się przeciwnik oraz metody i środki przez niego stosowane. Niezdolność do prowadzenia otwartego konfliktu sprawiła, że jego metody stały się niekonwencjonalne i niestandardowe z punktu widzenia sił zbrojnych. Zaś strony uczestniczące są trudne do identyfikacji poprzez tradycyjne rozumienie cech sił zbrojnych. Trudne są również do identyfikacji metody walki stosowane przez przeciwnika, co utrudnia efektywne zastosowanie potencjału do osiągnięcia zwycięstwa. Asymetryczne metody oraz środki pozwalają podmiotowi atakującemu na osiągnięcie efektów niewspółmiernie wyższych, niż wskazywałaby na to skala zaangażowanych sił. Istotą działań asymetrycznych są niskie koszty działania przy niewspółmiernie wysokich efektach.

Konkluzje

W wyniku przeprowadzonej analizy oraz doświadczeń kulturowych uczestników sił wielonarodowych należałoby konkludować, iż świadomość międzykulturowa kształtuje się przez całe życie. W zasadzie wpływają na nią doświadczenia oraz sytuacje, w których była szansa kontaktu z ludnością lokalną nie tylko w Afganistanie, ale wszędzie tam, gdzie miały okazję działać międzynarodowe kontyngenty wojskowe. Co więcej, wiedza o odmiennym środowisku kulturowym i religijnym prowadzenia operacji jest kluczowym elementem

²¹ A. Tomaszewski, *Sztuka wojny*, [w:] *Przemiany w teorii sztuki wojennej lat dziewięćdziesiątych*, red. B. Szulc, Warszawa 1998, s. 41.

²² R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 1999, s. 1.

w uzyskaniu przewagi na polu walki. Uczestnictwo w operacjach reagowania kryzysowego pod egidą NATO oraz istotna rola Stanów Zjednoczonych w prezentowanych przykładach jest świadectwem determinacji wpływania na środowisko międzynarodowe w określonych rejonach świata.

Dynamicznie zmieniające się środowisko stwarza nowe wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Można postawić tezę, że działania koalicjantów opierają się na stanowisku, że niestabilność pojawiająca się w różnych częściach świata, zwłaszcza tam, gdzie działają organizacje terrorystyczne, ruchy ekstremistyczne, fundamentaliści, może się rozprzestrzeniać na inne rejony, przez co może wpływać na poziom bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego.

Zasadna jest wówczas argumentacja, mówiąca o niezbędności interwencji w tych rejonach świata oraz pomocy społeczności międzynarodowej. Przede wszystkim z nastawieniem na wysoko rozwinięte państwa członkowskie Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego, czyli organizacji, które wspierają mechanizmy państwowe oraz procesy demokratyczne w regionach kryzysowych. Obliguje to wszystkie interweniujące strony do podejmowania odpowiedniego wysiłku adaptacyjnego wewnątrz państwa, by stawić czoła wymienionym wyzwaniom. Podkreśla to również konieczność gospodarczego, społecznego i wojskowego zaangażowania się w rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa w skali globalnej. Stąd też wynika udział międzynarodowej koalicji w Iraku oraz Afganistanie.

Bibliografia

- Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe – zarys problematyki*, Kraków 2004.
Clausewitz C. von, *O wojnie*, Kraków 2006.
Gawliczek P., Pawłowski J., *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003.
Howrad M., *Wojna w dziejach Europy*, Wrocław 1990.
Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011.
Kukułka J., Łukaszuk Ł., *Od konfliktów do partnerskiej współpracy*, Warszawa 1997.
Kuźniar R., *Miedzy polityką a strategią*, Warszawa 1994.

- Lizak W., *Wpływ czynnika etnicznego na bezpieczeństwo międzynarodowe*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997.
- Michałowska G., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997.
- Toffler H.A., *Trzecia fala*, Warszawa 1997.
- Tomaszewski A., *Sztuka wojny*, [w:] *Przemiany w teorii sztuki wojennej lat dziewięćdziesiątych*, red. B. Szulc, Warszawa 1998.
- Sun-Tzu, *Sztuka wojny*, Gliwice 2004.
- Zajac J., *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009.
- Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 1999.
- Ziętek W., *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Lublin 2013.

